

а) назвіть координати, які потрібно дати на 09, щоб дізнатися номер телефону потрібного абонента;

б) запитайте у довідці залізничного вокзалу, коли відправляються поїзди до Львова в ранішній час;

в) запитайте у довідці автовокзалу, коли йде автобус у село (місто)...

4. Побудувати телефонну розмову:

а) дізнайтеся на 09 номер телефону знайомого;

б) домовтеся зі знайомою про зустріч;

в) поздоровте з днем народження сестру, яка живе в іншому населеному пункті, але ви не знаєте номер її телефону.

5. Зателефонувати і побудувати телефонну розмову, вживаючи форми мовленнєвого етикету:

а) з бабусею; б) з товаришем; в) з батьком, який у відрадженні.

Запропонований у цій статті матеріал – система розроблених тем із навчання усного діалогічного мовлення – потрібен для навчання продукування діалогів, зокрема дистантного телефонного, учнів основної школи і для вчителів рідної мови на шляху самовдосконалення, щоб він був важливим підручним матеріалом для кожного вчителя словесника і сприяв формуванню мовленнєво компетентої особистості школяра – майбутнього працівника, справжнього патріота, будівничого українського суспільства.

Для повного розв'язання проблеми навчання усного діалогічного мовлення учнів загальноосвітньої школи потрібні докладні дослідження учених різних галузей, суміжних із методикою навчання, а також безпосередньо методистів, що мають докласти зусилля у процесі створення вербально описаних ситуацій як основи навчання усного діалогування для кожного класу з урахуванням мовленнєвих інтенцій школярів різних вікових категорій.

Наталія Дащенко

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СЛОВОТВІРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі вірша І. Драча «Бабусенція»)

Розуміння і якомога ближче до авторського задуму тлумачення змісту художнього тексту можливе за умови вдумливого читання та детального аналізу, зокрема лінгвістичного. Якщо сприймати зміст літературного твору можуть практично всі читачі, то проводити його аналіз під силу не всім категоріям читачів. Проте й саме сприймання не можна розуміти однозначно, оскільки необхідно враховувати існування трьох його рівнів. На першому сприймається експліцитний зміст (безпосередньо вираження), на другому рівні – імпліцитний (глибинний, не виражений безпосередньо, підтекст) і на третьому – естетичний (властивий усім витворам мистецтва, який впливає на почуття прекрасного). Грамотний, достатньо підготовлений читач (зокрема вчитель) сприймає всі рівні змісту – в ідеалі в максимальній відповідності до задуму автора. Практично це можливо за допомогою лінгвістичного аналізу, який передбачає звертання уваги на всі одиниці, що складають текст, і виділення тих із них, які в конкретному випадку володіють якимось

переємність, продовження роду; суфікс *-ус-* – ніжне, лагідне ставлення до особи (бабуся); поєднання суфіксів *-ен-*, *-ц-*, *-і-* – узагальненість, абстрагованість. Отже, винесене у заголовок слово у своїй семантиці містить узагальнене розуміння жіночого начала у роді (від бабусі – до внучки), що становить тему твору.

Зіставивши семантичне наповнення слова-заголовка і тих слів – авторських новотворів, якими вірш завершується – *бабумамця*, *бабутатко*, *бабусонечко*, можемо встановлювати ідейне наповнення поезії: необхідність, цінність роду (сім'ї), старшого покоління для формування, життєствердження молодої особи.

Читаючи вірш, бачимо, що І. Драч своє ставлення до зображуваного фіксує у морфемах, в основному – в емоційно-експресивних суфіксах, що приєднуються до іменників, творячи додаткові пестливі та ласкаво-перебільшувальні їх форми. У цій поезії активізовані найбільш поширені в українському словотворі пестливі суфікси:

-оньк-: *містонька*, *дівчатонько*, *бабоньки*, *хатинонька*, *студентонька*;

-еньк (ельк)-: *тупельки*, *бабусеньки*, *чоботищенки*, *бабченько*, *внученька*, *кожушенька*.

Суб'єктивна оцінка, ласкаво-перебільшене значення твориться за допомогою суфіксів:

-иськ-: *кожушицьком*, *дівчицьком*;

-ищ-: *банячища*, *ряднище*, *бабище*.

Для нетрадиційної словотворчості Драча-новатора характерне поєднання непоєднуваного, що виявляється у використанні в одному слові згрубілого та пестливого суфікса, наприклад: *чобот + ищ + енки*.

Творення нетипових лексем (оказіоналізмів) відбувається, переважно, за допомогою суфіксального способу, причому використовуються суфікси, які надають твірній основі додаткового суб'єктивного й емоційно-експресивного значення. Так, у споріднених словах суфікси, вибрані автором, створюють додаткові відтінки значень. Ці значення прочитуються при з'ясуванні семантики суфіксальних морфем. Наприклад, *баб + ул + ин (я)*: *-ул-* додає емоційного забарвлення (пор.: *чистюля*), *-ин (я)* – вказує на ознаку особи (пор.: *твердиня*, *героїня*); *баб + ус + енці (я)*: *-ус-* – ознака здрібнілості, *-ен-* – вказує на недорослість особи (непош.) (*турчєня*), але додається до іменників середнього роду; *-ц-* – на суб'єктивну оцінку (непош.) (*волоконце*), *-і-* – виражає збірність (непош.) (*братія*); *баб + ул + ик-*: *-ик-* вносить значення здрібнілості (*вузлик*), проте додається до іменників чоловічого роду; *дів + ул + ин (я)*, *дів + ува + льн + ищ (я)*, суфікси вносять у похідний іменник такі значення: *-льн-* ознаку діяльності, *-ищ (я)* – ознаку жіночої статі (*цариця*); *ой + ечк = оєчки*: *-ечк-* – вказує на суб'єктивну оцінку в іменниках жіночого роду [1]. В останньому випадку вигук-новотвір вміщує та передає за допомогою суфікса особливий емоційний стан дівчини. Контекст вірша вказує на те, що вигук *ой!* тут не може містити таких значень, як «осуд», «жах», «переляк», «біль», «погроза», «сумнів». Навпаки, він зумовлює виключно позитивну семантику вигуку; асоціації із бажаністю, захопленням, здивуванням, які по-особливому (по-дівочому, молодечо) підсилюються пестливим суфіксом *-ечк-*.

Цікавим є авторський новотвір, що виник за допомогою семантико-синтаксичного способу, *Хата Стріхівна*. За слов'янською етимологією суфікс *-івн(а)* вказує на походження по батьківській лінії (пор.: *князівна*, *бондарівна* тощо). Оскільки це метафорична сполука, то «величання» хати по батькові пов'язане з приписуванням їй обов'язкового елемента – стріхи, що свідчить про її походження, вік, стан.

Аналізуючи словотвірні засоби, які наповнюють вірш особливою емоційністю,

звертаємо увагу на велику кількість словотвірних рядів, що зумовлює лексичну й морфемну тавтологію. Проте вона не збіднює семантики поезії, а виступає стилістичним прийомом повтору із нанизуванням суфіксальних морфем. Саме завдяки цьому створюється неповторна атмосфера домашнього затишку й вимальовуються стосунки між бабусею та внучкою.

Найбільш актуалізованим є словотвірний ряд з опорним словом *баба*: *бабонька*, *бабусенька* (3), *бабуля*, *бабчині* (мн.), *бабусина*, *бабченька*, *бабуля* (2), *бабусенція* (3), *бабулик*, *бабуся* (2), *бабище*, *бабумамця*, *бабутатко*, *бабусонечко*. Такий лексико-морфемний повтор передає цілий спектр емоційно-експресивних відтінків – жартівливий, доброзичливий, ласкаво-пестливий, ласкаво-перебільшувальний, згрубілий тощо, багатьма деталями вимальовує тему вірша, виносить на перший план сприймання найважливіше – жінку, яка є основою роду, а в контексті вірша – єдиною рідною людиною для дівчини, заміняє їй і маму (*бабумамця*), і тата (*бабутатко*), і все найрідніше й найтепліше (*бабусонечко*).

Лексема *дівчина* – опорна для другого вагомого словотвірного ряду, суфікси у якому, як і в попередньому, містять різноманітні емоційно-оцінні відтінки: *дівчатонько*, *дівуля*, *дівогоренько*, *дівуля*, *дівчинина*, *дівувальниця*, *дівчисько*, *дівчинисько*. Ту ж особу у вірші характеризують ряди слів: *внучка*, *внученька*; *студентонька*; *сирота*, *сиротуля*, *сироташечка*. Те, що серед названих слів є утворені шляхом складання двох основ, – також спосіб додаткової характеристики.

Особливу виразність і образність вірша створюють й інші пари або ряди слів, значення яких збагачене приєднанням емоційно-експресивних суфіксів пестливості, ласкавості, зменшеності; перебільшення, що межує із згрубілістю. Наприклад:

- *чоботи-чоботищенки*;
- *відро – відеречко*;
- *баняки – банячища*;
- *хата – хатуся*, *хатинонька*, *хатусенька*, *Хата Стріхівна*,
- *кожух – кожушицько*, *кожушарисько*, *кожушенько*.

Майже усі слова, які можна об'єднати у словотвірні ряди, у тексті розташовані у порядку зростання емоційного насичення їх значення, що відповідає градаційному принципу смислової організації тексту. Серед одиничних випадків вживання слів з емоційно-експресивними суфіксами фіксуємо такі: *щосуботоньки*, (з) *містонька*, *туфельки*, *куфайчатко*, (у) *ночвеньках*.

Цікаво, що слова, вжиті з емоційно забарвленими суфіксами, становлять 1/3 від усієї лексики вірша й 1/2 від ужитих повнозначних частин мови.

Як бачимо, морфемно-словотвірний аналіз вірша переконує, що саме через мовні засоби цього рівня автор висловив своє небайдуже ставлення до зображуваної проблеми, а саме: піклування бабусі про свою внучку-сироту.

Детальний розгляд активного використання (на перший погляд, може й, надмірного) засобів словотвору дає змогу: віднайти у тексті й пояснити усі відтінки значень модифікаційної лексики; з'ясувати її смислове й стилістичне навантаження; виявити її вплив на загальну образність вірша; пояснити деякі незвичні загальномовні новотвори, а особливо – мотиви утворення авторських неологізмів. Загалом проведений аналіз допомагає збагнути чуттєве підґрунтя, закладене автором в ідейно-тематичну основу вірша, сприяє її активному сприйманню й правильному розумінню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Морфемний словник/ Укл. Л.М.Полюга. – К.: Рад. школа, 1983. – С.390.